

Ольга Богомолець

БОГОМОЛЕЦЬ Ольга Вадимівна – доктор медичних наук, народний депутат України, колекціонер. Сфера наукових інтересів: іконологія, іконографія, культурологія, питання етнопсихологічних підвалин української культури.

ПРЕПОДОБНІ ЗОСИМА ТА САВАТІЙ ЯК ПОКРОВИТЕЛІ БДЖІЛЬНИЦТВА

У статті висвітлюється соціокультурні та світоглядні засади культу бджіл та продуктів бджільництва у світовій та українській культурі. З цією метою розкриваються особливості використання продуктів бджільництва у ранніх культурах. Поряд з іншим висвітлюються чинники, що сприяли утвердженню в свідомості українського народу думки про те, що саме святі Зосими та Саватія є покровителями бджільництва. Цьому, як показано у роботі, сприяли як зовнішні, так і світоглядні фактори. Провідне значення серед яких відіграли символічні порівняння визначними богословами вуликів з церквою Христової, а бджіл – з християнами, які мають щодня трудитися щоби забезпечити собі Царство Боже і вічне життя.

Ключові слова: бджільництво, бджоли, вулики, мед, віск, обряд, вогонь, ченці.

Посилення інтересу українського населення до православної культури, з одного боку, та необхідність відродження ряду тих символічних елементів української культури, які були втрачені в радянській період, – з іншого, актуалізує дослідження спрямовані на відтворення символічного ряду української культури. Вагому роль в процесі відновлення матеріальних та духовних надбань українського народу відіграють колекціонери та музейні співробітники, які за роки незалежності повернули у скарбницю історичної спадщини здавалось би давно втрачені зразки елементи української культури. Особливо цікавими та незвичними з постають представлені у багатьох українських музеях (Національний музей архітектури та побуту України (м. Київ), Закарпатський музей народної архітектури та побуту (м. Ужгород), Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини (м. Переяслав-Хмельницький) та ін.) та приватних колекціях (Музей

© О. В. Богомолець, 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.35306>

домашньої ікони у замку Радомисль, приватна колекція В. Костюка та ін.) образи свв. Зосими і Саватія, покровителів бджільництва.

Як свідчать музейні експонати, образи св. Зосими і Саватія глибоко шанувалися в українському суспільстві. Разом з тим, якщо звернутися до наявної сьогодні літератури, то, як не дивно, відповідь на це питання ми навряд чи знайдемо. Адже, серед великої кількості публіцистичної, науково-популярної, наукової та релігійної літератури переповненої легендами, оповідями про звичаї та обряди пов'язані з бджільництвом, видається сумнівним, що знайдуться праці чи хоча б екскурси присвячені дослідженню питання проте чому саме свв. Зосима та Саватій стали покровителями українського бджільництва. Дослідники зосереджують свою увагу на питанні походження образів св. Зосими та Саватія. Відповідь на це питання знаходимо у роботах В. Костюка, С. Мінеєвої, В. Ключевського та ін. Провідну ж роль для дослідження історичного значення цих святих відіграють «Життя святих». Саме вони дають можливість дослідити історичне та світоглядне значення життя Зосими та Саватія та причини їх канонізації.

Незважаючи на те, що «Життя» до нашого часу залишаються провідним історичним джерелом дослідження життя та діяльності св. Зосими та Саватія, тут повністю ігнорується питання про те, що саме сприяло тому, що у свідомості народу вони постали як покровителі бджільництва. Окремі аспекти цього питання розглянуті у працях В. Войтовича та У. Мовної. Їх дослідження відіграють важливу роль в ході відтворення ряду українських звичаїв та обрядів, пов'язаних з бджільництвом, однак супроводжуються маргіналізацією їх світоглядних аспектів. У свою чергу, публіцистика та наукова есеїстика є прекрасним засобом зовнішнього збереження та відтворення народних звичаїв та традицій, мало сприяючи при цьому розумінню їх дійсного значення.

Зважаючи на підкреслену нами відсутність наукового дослідження присвяченого дослідженню світоглядно-релігійних чинників шанування в українському суспільстві, й особливо у середовищі пасічників, свв. Зосими та Саватія, *метою* нашої роботи є відновлення окремих елементів релігійно-символічного ряду української культури, зокрема тих, що пов'язані з вшануванням свв. Зосими та Саватія в українському традиційному суспільстві.

Шукаючи відповідь на питання пов'язані з вшануванням св. Зосими та Саватія, хотілося б звернути увагу на те, що використання результатів діяльності бджіл розпочалося надзвичайно давно. Як свідчать різні дослідники, про цілющу та поживну роль меду знали практично всі народи давнього світу [6, с. 16]. Збирання дикого меду

розпочалося ще в ранніх суспільствах, а згодом перетворилося в окремих промисел. Незважаючи на те, що в більшості випадків приручення бджіл пов'язують з єгипетською землею, перші вулики, які збереглися до нашого часу, були виявлені у Давній Греції. Вони датуються приблизно IV-III ст. до н.е. На відміну від сучасних вуликів, або давніх бортей, у Греції (ймовірно як і в Єгипті), вуликами слугували глиняні горщики зі спеціальними зарубками для вставлення паличок – вони сприяли відтягуванню бджолами вощини [6, с. 16]. Про високий розвиток бджільництва у Стародавній Греції свідчить і праця Аристотеля «Історія тварин», де мислитель запропонував одну із перших в історії людства, наукових розвідок, присвячену особливостям життя, устрою, розподілу праці, ворогам та хворобам бджіл. Крім того, Аристотель звернув увагу на цілющі властивості меду та прополісу та можливості передбачення погоди відповідно до поведінки бджіл [1, с. 376-384]. Як не дивно, Аристотель детально аналізує процес виготовлення воску, все ж повністю дистанціюється від висвітлення особливостей його використання людиною. Це, в свою чергу, дає можливість припустити, що у греків первинне значення відігравав не віск, а мед.

Аналогічною була ситуація й у інших ранніх народів світу. Це яскраво засвідчує «Історія» Геродота, який розкриваючи своєрідність вавилонської та єгипетської культури неодноразово згадує про мед, який використовували насамперед для приготування бальзамів для муміфікації правителів. З цього приводу він пише: «Небіжчиків вавилоняни хоронять в меду, і похоронні обряди у них однакові з єгипетськими... Такий же звичай існує і в арабів» [3, с. 198]. В свою чергу, перси «віддають землі тіло небіжчика, покрите воском» [3, с. 140]. Поряд з поховальним обрядом, як свідчить Геродот, мед широко використовувався єгиптянами у жертвопринесеннях.

В цілому, навіть позірний огляд «Історії» Геродота яскраво демонструє вагому роль бджільництва в житті давніх народів. Адже, описуючи оточуючі Грецію території, історик постійно звертає увагу на рівень поширення бджільництва у регіоні. Погодні умови часто описуються крізь призму сприятливих умов для життя бджіл. Що стосується Скіфії про яку вперше загадується саме в «Історії» Геродота, то, всупереч зауваження В. Костюка, який стверджує, що про поширення бджільництва на території сучасної України, вперше ми дізнаємося саме у Геродота, все ж варто бути чесними – жодних згадок про бджіл та бджільництво ми не знаходимо. Крім того, Геродот постійно наголошує на вкрай холодному кліматі території, що обіймали скіфи.

Зроблені нами зауваження щодо історичних свідчень Геродота про Скіфію, все ж не дають підстав говорити, що до X ст., як вважають

окремі дослідники, бортництво на території Русі не було поширеним. Ні, мова йде про зовсім інший аспект проблеми. Коли мова йшла про ранню єгипетську, вавилонську, перську, грецьку та ін. культури, Геродот писав про збирання меду як вже сформований промисел, який вийшов за рамки привласнюючих форм господарства. В свою чергу, на території України навіть на початку нашої ери, привласнювальні форми господарства залишалися якщо не домінуючими, то все ж досить поширеними. Крім того, історики українського бджільництва не згадують про поширення на теренах сучасної України вуликів у вигляді глиняних горщиків, мова йде про борти – вирізані частини дерева з свідомо видовбаними дуплами для життя рою. Іншими словами, є всі підстави вважати, що слов'яни мали власну традицію та технологію розведення бджіл. Ймовірно, вона сформувалася в процесі переходу від привласнюючих до відтворюючих форм господарства. Цей процес у слов'янському середовищі, в силу наявності великої кількості родючих земель та лісів, відбувався порівняно з культурами Близького Сходу та Балканського півострова досить пізно.

На користь нашого припущення слугують й світоглядні уявлення слов'ян. Адже, як вводить В. Войтович, навіть найдавніші слов'янські колядки згадують «божу муху», яка несла «святий воскочок» на свічечки як одну з найбільших цінностей [2, с. 268] (Колядка: Сидів голубок в тихім Дунаю – Дунаю, гей, гей, Дунаю. Все в милім Бозі гадаю! Крильцями стріпав, у Дунай упав. Вилетів відтам та за три літа, Виніс він відтам троє насіння: Перше насіння – яра пшенойка, Друге насіння – пахнячий лотань. Трете насіння – святий воскочок. Яра пшенойка на проскуроньки, Пахнячий лотань на кадьничці. Святий воскочок та на свічечки). Крім того, в слов'янській міфології бджола розглядалася як райське створіння, яке було занесене на землю райським Деревом життя. При чому, на відміну від грецької культури, як видно зі слів колядки, первинним продуктом бджільництва виступав віск, який розглядався як найвища жертва небу. Запалена свічка – в українській обрядовості, завжди розглядалася як частина сонячної енергії, яка має чудодійну силу – вона забезпечує єдність живих, мертвих і ненароджених, а отже й безсмертя роду. Саме тому, усі слов'янські язичницькі, а згодом і християнські обряди супроводжувалися вогнем свічок. При чому, свічка використовувалася і в родинній, і в господарській обрядовості.

Крім того, віск використовували для провощення дерева, що використовували для будівництва човнів, а згодом суден. Його додавали в олійні фарби та ґрунт в малярстві, яке на теренах України було представлене переважно іконописом. Віск виступав засобом для

герметизації щілин, що були у вікнах чи діжках для харчів. Важливу роль віск й, особливо, прополіс відгравав у народній медицині, оскільки їх використовували для приготування ряду цілющих бальзамів. Збереження здоров'я забезпечував і очищаючий вогонь воскової свічки [6, с. 26].

Надаючи пріоритет воску, слов'яни все ж не розглядали мед як продукт другорядний. Його широко використовували в родинній обрядовій практиці пов'язаній з коловоротом життя – народження, весілля, похорони тощо [5, с. 26]. Тут мед, постаючи «їжею богів» символізував здоров'я, гармонію, плідність та єдність. Крім того, мед поряд з воском виступав невід'ємним атрибутом жертвопринесень, що особливо чітко проглядається в поховальній обрядовості [8]. Зокрема, мед обов'язково додавали до колива, медову воду рекомендували випити усім присутнім похоронної процесії. Широко використовували в мед і віск і в народних ворожіннях, пов'язаних з питаннями життя, смерті та подальшої долі людини.

У цілому, продукти бджільництва в житті та обрядовій практиці українського народу, несли аналогічне усім іншим культурам символічне значення – вони були спрямовані забезпечити безсмертя роду, яке досягалось через культ предків та відтворення. Цю ідею в слов'янській міфології яскраво відтворював Ладо – бог світової гармонії [2, с. 36]. Будучи однією з іпостасей Даждьбога, Ладо виявляв вічний коловорот сонця та природи, яка постійно народжувалася та помирала. Відповідно до цього коловороту формувався й рік пасічника, який, в силу більш холодного у порівнянні з Близьким Сходом чи Балканським півостровом клімату, був змушений уважно слідкувати за коловоротом сонця і природи, організовуючи у відповідності до них свою діяльність, забезпечуючи себе та спільноту продуктами бджільництва. Так, з приходом Нового року, який слов'яни святкували 21-22 березня (день весіннього рівнодення), дні ставали теплішими. Вулики починали виносити із зимівників. В свою чергу, після дня осіннього рівнодення (14-21 вересня) починалася підготовка до зими.

Сформований ще у слов'янській культурі календарний рік пасічника суттєво не змінився і з приходом християнства, яке аж до XVI ст. залишалося зовнішньою насадженою народу релігією, а тому його традиції та обряди у побут українського народу проникали повільно. Призвичаюючись до народних традицій, християнська обрядовість та концепти помітно змінювалися під впливом народних вірувань, формуючи специфічне українське православ'я, яке відзначалося високим рівнем синкретизму. Останній, спотворюючи зміст православного віровчення, мало задовольняв представників інституалізованої церкви, яка в цей час

відзначалася особливо жорсткою боротьбою з пережитками язичництва. Одним із актів цієї боротьби, з одного боку, та утвердження своєрідного російського православ'я, з іншого, – став Московський собор 1547-49 рр. під головуванням митрополита Макарія, який канонізував тридцять дев'ять місцевих святих, зробивши їх загальноцерковними [4, с. 772]. Новим святим встановили дні пам'яті та мали правити молитви у церквах. Започаткована Макарієм тенденція отримала свій подальший розвиток на Стоглавому (1551 р.) та Великому московському (1666-1667 рр.) соборах. Фактично, після згаданих нами соборів, старі обряди, вірування та імена почали швидко завмирати, а український побут набувати християнізованих рис.

Серед святих, які були канонізовані на Московському соборі 1547-49 рр. були й засновники соловецького монастиря Зосима та Саватій, які були реальними історичними постатями і отримали глибоку пошану в російському суспільстві завдяки своїй церковній діяльності. Зокрема, як свідчить «Житіє святих» Д. Туптала, преподобний Саватій – це людина, яка жила на зламі XIV – XV ст., тобто в часи коли на Русі ще панувала монгольська орда. В цей час, як засвідчує В. Лихачов, спочатку в результаті монголо-татарської навали, а згодом в результаті глибокого проникнення християнського віровчення у свідомість народу, поширеним стає чернече відлюдництво [7, с. 132-133]. Не виключенням був і білозерський чернець Саватій, який шукаючи слави не від людей, а від Бога, знайшов таке місце на Соловецькому острові [10]. Незважаючи на те, що преп. Саватія вважають засновником Соловецького монастиря, все ж варто пам'ятати, що в часи життя Саватія, який прагнув відлюдницького, богонатхненного життя монастиря на острові ще не існувало. Були лише хрест та келія.

Через рік після смерті Саватія на Соловецький острів прибув новгородський чернець Зосима. З дитинства виховували його батьки у вірі християнській, сила якої підкріплювалася лагідним, сором'язливим та смиреним характером. З юнацьких літ цураючись парубочих звичаїв та ігрищ, а тому й постригся ще в молодому віці у ченці. Згодом він довідався про життя та справу пред. Саватія і вирішив стати наступником його справи. Деякий час, Зосима жив на Соловецькому разом з ченцем Германом (який жив на острові деякий час і з Саватієм), однак був час і повного відлюдництва та випробування віри. Після смерті батьків, Зосима, спираючись на видіння Саватія, повідані йому Германом, використав їх спадок на розбудову церкви, а згодом і монастиря [10].

У «Житті святих» Д. Туптала дається досить детальних опис життя та діяльності преп. Зосими, який за життя приділив багато увагу розбудові Соловецького монастиря, виявив нетлінні моці св. Саватія, переніс

їх до монастиря та започаткував вшановування тут преподобного. Велику увагу приділяє Д. Туптало й опису пророцтв здійснених Зосимою за життя та підготований ним для себе відхід у світ інших. Особливу увагу приділяє богослов тим діянням, які були зроблені свв. Зосимою та Саватієм після їх смерті. Вони неодноразово являлися у вигляді двох вогняних стовпів як ченцям соловецького монастиря, так і мирянам. Крім того, дослідник окремо звертає увагу, на чудотворні зцілення від різних недугів, які відбувалися у стінах монастиря [10].

У цілому, житіє св. Саватія та Зосими, вперше написане Д. Туптало, дає досить повний опис життя, діянь та чуд здійснених цими святими. Що ж стосується опіки над пасічниками, то, як не дивно, але жодної згадки про наявність пасік, культ бджіл чи їхніх продуктів ми не знаходимо. Не дають відповіді на це питання ні наукові розвідки, ні публіцистичні есе, ні етнографічні нариси. Більше того, привертає увагу той факт, що саме російські ченці, отримуючи статус святих, починають спочатку широко вшановуватися на теренах України, де, як свідчить В. Костюк, їх культ чітко проглядається вже на зламі XVI – XVII ст. У свою чергу, в Росії їх глибоке вшанування та взаємозв'язок з бджільництвом встановлюється лише у XIX – поч. XX ст. [6, с. 58].

Шукаючи відповідь на це питання, В. Костюк, спираючись ймовірно на народні перекази, а не історичні факти, вважає, що покровительство над пасічниками свв. Зосими та Саватію було приписане українським народом в силу того, що обидва ченці були родом з України [6, с. 58]. Однак, Д. Туптало та інші релігійні джерела повністю оминають питання про походження Саватія, й досить однозначно вказують на те, що батьківщиною Зосими є Новгородська земля. У результаті, їх українське походження та поширення бортництва на півночі є легендарною оповіддю, що давала можливість пояснити зв'язок святих з бджільництвом. Видається сумнівною й думка про те, що Зосима став покровителем бджільництва в силу того, що під час паломництва до святих місць приніс бджіл у посоху на північні землі. Крім того, варто визнати, що розвиток бджільництва на холодних Соловках є справою мало перспективною.

Більш плідною, на наш погляд, видається думка про те, що св. Зосима та Саватій стали покровителями бджільництва випадково. Їх канонізація відбулася у 1547-49 рр. і, як доводить М. Грушевський, повністю співпадає з часом проникнення християнського віровчення у світогляд широких верств українського населення [5]. В свою чергу, дні пам'яті святих були встановлені відповідно до днів їхнього відходу у світ інший. Вони зовнішньо були накладені на наявні в народній свідомості язичницькі свята та обряди, пов'язані з бджільництвом.

Цілком очевидно, що такий суто зовнішній підхід до поширення християнських свят та обрядів не міг дати плідних результатів. А тому, цьому значно сприяли апокрифи, християнські легенди та біблійний переказ. Зокрема, у Євангеліях хоча й не згадуються бджоли, однак є згадки про мед як їжу Івана Хрестителя: «Сам же Іван мав одягу собі з верблужого волосу, і пояс ремінний на стегнах своїх; а пожива для нього була сарана та мед польовий» (Від Матвія 3:4), та Христа: «Вони ж подали Йому кусника риби печеної та стільника медового» (Від Луки 24:42).

У свою чергу, до образу бджіл, як свідчить А. Трусова, неодноразово вдаються святі отці в моральних приписах. Зокрема, Климент Олександрійський у «Строматах», звертаючись до тексту Притч Соломона (6: 6, 8), хвалить працьовитість бджоли, яка «збираючи нектар з квітів всього луки, виробляє єдині соти» (Стромати 1. 6. 33. 6) [9]. Тут мед та віск постають символом єдності Церкви Христової, яка в своєму лоні збирає етнічно різних людей, перетворюючи їх в новий надетнічний християнський етнос. В свою чергу, Василь Великий, в праці «Шестиднев», закликає, спостерігаючи за бджолами, вчитися у них: «Наслідуй особливому властивості бджоли, яка, нікому не роблячи шкоди і не псуючи чужого плоду, становить соти». Тут безстатеве розмноження бджіл стає символом християнської чистоти і дівоцтва, про що, наприклад, пише Амвросій (De virginibus 1. 8. 40-41 // PL 16. 210-211) [9].

У Орігена бджолиний вулик згадується як символ Церкви, а бджолиний «цар» (матка) – постає символом Христа (In Is 2. 2). Аналогічне символічне значення мав вулик і у Афанасія Великого. «Отже, – пише він, – Церква є бджола, виробник меду – вона ж, більше за все воліє божественної мудрості. Її працю вживають во здорові царі і приватні люди, хоча вона й несила... Однак, маючи слово віри, вона має жало в явищі Духа і сили Божої, так що знищує ересь, як би трутнів, розсікаючи їх показанням істини» (Тлумачення на псалми, 117. 12) [9].

Як бачимо, запропоноване Святими Отцями тлумачення вулика та закріплена ними символіка меду, відкриває можливість богословського пояснення покровительства свв. Зосими та Саватія над бджільництвом. Крім того, запропоноване символічне тлумачення бджолиного вулика та рою як Церкви Христової відкриває можливість для пояснення глибокої пошани до пасічника, якого в українській культурі прирівнювали до божого чоловіка. Фактично, свв. Зосима та Саватій будучи засновниками Соловецького монастиря, служили справі поширення та укріплення віри Христової як серед чернецтва

так і широких народних мас, яких вірою єднали навколо монастиря, як бджіл у вулику.

Обидва сподвижники досягли у справі служіння вірі Христовій великих успіхів за що й отримали благодать Божу та дар пророкувати й зцілювати. Не втратили вони цього дару й після смерті, оскільки як засвідчує Д. Туптало, після смерті ченців, вони почали приходити до людей у вигляді двох вогняних стовпів – символізуючи одночасно заступництво і кару Господні [10]. Ймовірно саме це сприяло утвердженню у свідомості народу їх покровительській місії над справою божою – бджільництвом. Їх образи почали парно зображувати на бортях, а згодом і вуликах, символічно позначаючи заступництво над «божою мухою» та «божою справою». Адже, вдалий рік пасічника забезпечував церкву на цілий рік чи не найголовнішим елементом богослужіння – свічковим вогнем, який забезпечував очищення помислів, сприяючи украпленню віри.

Досить часто свв. Зосиму та Саватія могли зображувати прямо над отвором для бджіл – тут вони поставали не просто заступниками, цілителями, але стражами чистоти бджолиного вулика, захищаючи його від проникнення ос. Останніх у свідомості християн могли позначати іновірці та єретики, які руйнували чистоту християнської віри, приводили до її спотворення та відповідно руйнації. Свв. Зосима та Саватій, як вогняні стовпи охороняли та захищали не тільки справу Божу, але й комаху, яка найбільш повно розкривала ідею єдності та ієрархії Церкви Христової.

Висновки. Незважаючи на відсутність достовірних даних щодо питання чому саме соловецькі ченці Зосима та Саватій стали опікунами одного із найбільш шанованих на теренах України промислів, все ж маємо всі підстави вважати, що це відбулося в силу кількох чинників. Провідне значення серед них, звичайно ж, відіграє чинник зовнішній – канонізація руських святих та формування при церквах списків святих, які вшановувалися в певні дні. Цей список зовнішньо накладався на календарні звичаї та обрядовість українського народу. Разом з тим, цілком очевидно, що таке, виключно зовнішнє насадження пошани до святих не могло так глибоко проникнути у свідомість народу – воно потребувало світоглядних підвалин – тут провідне значення відіграли символічні порівняння визначними богословами вуликів з церквою Христової, а бджіл – з християнами, які мають щодня трудитися щоби забезпечити собі Царство Боже і вічне життя. Останнє, у свідомості українського народу навіть у язичницький період було тісно пов'язане з жертвним небесним вогнем, який на рівні родинної та громадської обрядовості символізував вогонь воскової свічки, який очищав,

оберігав, захищав людину та її родину. Своєрідним небесним вогнем, вогняними стовпами, які оберігають, захищають, розбудовують та перетворюють стали й соловецькі ченці Зосима та Саватій. Таке їх тлумачення могло сприяти утвердженню у свідомості народу їх опіки над пасічництвом як справою Божою.

Література

1. *Аристотель*. История животных / Аристотель; перев. с древнегр. В.П. Карпова. – М.: Изд-й центр РГГУ, 1996. – 528 с.
2. *Войтович В.* Міфи та легенди давньої України / В. Войтович. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. – 392 с.
3. *Геродот*. История [Електронний ресурс] / Геродот // Библиотека Вехи. – Режим доступа: <http://vehi.net/istoriya/grecia/gerodot/index.shtml>
4. *Голубинский Е.* История Русской Церкви (в 2 т.). Т. 2 : Период второй, Московский. От нашествия Монголов до митрополита Макария включительно / Е. Голубинский. – Изд. Имп. Об-ва Истории Древностей Российских при Московском Ун-те, 1900. – VII, 919 с.
5. *Грушевський М. С.* Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. Т. 4. Кн. 1 [Електронний ресурс] / М. Грушевський [Упоряд. О. М. Таланчук; Приміт. С. К. Росовецького]. – К. : Либідь, 1994. –Т.4., Кн.1. – 336 с. – («Літературні пам'ятки України»). – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush414.htm>
6. *Дмитренко А.* Символіка меду в родинній обрядовості українців / А. Дмитренко[Електронний ресурс] // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип. 8. – С. 26–30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eine_2001_8_8.pdf
7. *Костюк В.* Ікони медоносного краю / В. Костюк. – К.: Майстер книг, 2012. – 183 с.
8. *Лихачев Д.* Культура Руси эпохи образования русского национального государства (конец XIV – начало XVI в.) [Электронный ресурс] / Д. Лихачев // Площадь Д. С. Лихачева. – Режим доступа: <http://www.lihachev.ru/lihachev/bibliografiya/nauka/kulturologiya/2115/>
9. *Пархоменко Т.* Ритуальне використання продуктів бджільництва в родині [Електронний ресурс] / Т. Пархоменко // Історична Волинь. – Режим доступу: <http://istvolyn.info>
10. *Трусова А.* Есть ли в Библии место пчеле? [Электронный ресурс] / А. Трусова // Татьяна день. – 14/08/2009 Пятница. – Режим доступа: <http://www.taday.ru/text/212340.html>
11. *Туптало Д.* Життя святих [Електронний ресурс] / Д. Туптало // Christian Portal. – Режим доступу: http://www.truechristianity.info/ua/saints_ua.php

Богомолец О.В.

ПРЕП. ЗОСИМА И САВВАТИЙ КАК ПОКРОВИТЕЛИ ПЧЕЛОВОДСТВА

В статье освещаются социокультурные и мировоззренческие основания культы пчел и продуктов пчеловодства в мировой и украинской культуре. С

этой целью раскрываются особенности использования продуктов пчеловодства в ранних культурах. Среди прочего освещаются факторы, способствовавшие утверждению в сознании украинского народа мысли о том, что именно святые Зосима и Савватий являются покровителями пчеловодства. Этому, как показано в работе, способствовали как внешние, так и внутренние (мировоззренческие) факторы. Ведущее значение сыграло символические сравнения, выдающимися богословами, ульев с церковью Христовой, а пчел – с христианами, которые должны ежедневно трудиться чтобы обеспечить себе Царство Божие и вечную жизнь.

Ключевые слова: пчеловодство, пчелы, улья, мед, воск, обряд, огонь, монахи.

Bogomolets O.V.

STS. ZOSIMA AND SAVATE AS PATRONS OF BEEKEEPING

The article highlights the socio-cultural and ideological principles of the cult of bee and bee products in the world and Ukrainian cultures. For this purpose peculiarities of using bee products in early cultures are examined. It is found that the overall symbolic and ritual importance of bee products in the world and domestic cultures is accompanied by distinct technological differences formed as a result of later transition of the Slavic culture from appropriating to reproducing forms of economy.

The factors that contributed to forming in the consciousness of the Ukrainian people the idea that the Saints Zosima and Savvaty (Sabbatius) were the patrons of beekeeping are considered as well. This process, as it is shown in the work, was formed by several factors. An external factor that was canonizing saints and forming lists of saints revered on certain days by the churches played a leading role. This list was externally imposed on calendar customs and rites of the Ukrainian people. However, it is shown that such purely external imposition of respect for the saints could not penetrate the minds of people so deeply because it needed philosophical foundations. So, the leading role in this process was played by the prominent theologians who made the symbolic comparisons of the hives with the church of Christ and the bees – with Christians who have to work every day in order to secure the kingdom of God and eternal life for themselves. The latter, in the minds of the Ukrainian people, even in the pagan period was closely connected with the scarifying fire of heaven that at the level of family and community rituals was symbolized by the fire of wax candle that cleaned, protected and defended the man and his family. The Solovetsky monks Zosima and Savvaty became such a kind of heavenly fire, fiery pillars that preserve, protect, and convert people. Such interpretation could promote their patronage of beekeeping in the people's consciousness as a matter of God.

Keywords: beekeeping, bees, hives, honey, wax, ceremony, fire, monks.

Надійшла до редакції 27.08.15 р.